

ПОВОДОМ ПОЈМА ИЗВОРА ПРАВА

I

Један од бројних појмова у праву око којих се воде велике, рекло би се, бесконачне расправе без резултата јесте и појам извора права. Познаго је колико различити писци различито схватају овај појам и како неподаштавају мишљења која се разликују од њиховог сопственог. Међутим, и овде се, и врло јасно, види колико су све те расправе чисто термилошке природе и услед тога потпуно бесмислене. Покушаћемо то и да покажемо.

Од многобројних различитих значења која се дају овом изразу навећемо овде само неколико да бисмо показали колико се разликују и како се безразложно расправља о њима. Тако се, нпр., извором права сматра крајњи узрок који га проузрокује — класна борба у друштву или, просто, друштво само као такво. Потом се под тим разуме, рецимо, делатност (државе, по правилу) којом се ствара право, па онда сами акти којима се доносе опште правне норме и, најзад, те норме саме. Овде су намерно избрана четири таква схватања појма извора права која су међусобно генетички повезана — почев од крајњег друштвеног узрока права преко делатности којом се оно под дејством тог узрока ствара и аката којима се ствара до норми које се стварају тим актима. Тако је видљиво како се појам извора права поступно помера од једне до друге тачке у оном природном реду који води од друштвеног узрока његова стварања до самих његових норми. Додајмо томе да има мишљења по којима су и појединачне (или бар неке појединачне), а не само опште правне норме, такође извори права, па ће се видети потпун ланац међусобно повезаних појава које се све називају извором права.

Ако се задржимо само на ових четири одн. пет примера, јасно је да нема никаквог посебног одлучујућег разлога који би беспоговорно одредио које је од тих решења „право“ или тачно. Заиста, где се зауставити и рећи: „Ово је извор права, а ово није“? Одговора нема. Приметимо да су неки писци покушали да у овом ланцу без прекида поставе границу и да ове изворе права поделе на две врсте — на материјалне и формалне. Материјалан извор би био онај први или по некима и онај други, док би следећи један или сви били формални извори. Тако смо у своје време и ми учинили у својим уџбеницима. Међутим, изгледа јасно да нема никаквог одлучујућег разлога ни да се то уради. Зашто?

Просто зато што је појам извора пренет из неправног света у право и овоме не одговара. Заиста, извор је природна појава — извор воде,

потока, реке. Ако је у природи јасно и несумњиво шта је извор, јасно је такође и несумњиво да извора у правом смислу речи у праву нема и не може га бити. У праву се, значи, извор може узети само у пренесеном смислу. А пренесен смисао није неминовно један — таквих смислова може бити више. Све што у извесној мери личи на природан извор може се назвати извором права. И тако се заиста и чини. И зато и не постоји никакав „прави“, једини и несумњиви извор права. Постоји и може да постоји више њих, управо зато што ниједан стварно не постоји. За велики број појмова у праву може се предлагати да се назову извором права зато што по нечему личе на прави природан извор воде, као што се, опет, за сваки од њих може тврдити и да не треба да буде назван тако на основу разлике у односу на природан извор, која, јасно, увек постоји.

Да ли онда уопште треба употребљавати израз извор права и да ли треба покушавати да се утврди појам који се њиме изражава? На жалост, чини нам се да не треба. Овај појам и израз уносе само непотребну забуну. Уместо да се одговарајуће правне појаве називају својим прецизним и општеприхваћеним називима, оне се — преко тога — називају још и извором права. А ово нимало не доприноси да се оне боље схвате и тачније одреде. Стога нам изгледа да је боље говорити језиком без овог израза: рећи, нпр. крајњи друштвени узрок права (за класну борбу и сл.) или делатност стварања права у којој се разликује доношење општих и доношење појединачних аката итд. Оваквим језиком се ништа неће изгубити. Напротив, добиће се у јасности и прецизности. Уместо да људи употребљавају израз извор права, па да они којима говоре не знају тачно што они тиме означавају, боље је да употребљавају оне изразе који непосредно означавају оне појаве који они називају извором права. Тако се избегава удвостручавање назива и појмова онде где није потребно.

II

Али ако се добро размисли о предложеном решењу, јасно излази да се његова примена може проширити и на друге случајеве где такође постоје непотребне и бескорисне термилошке расправе. И, што је важно, ти случајеви не морају, као кад је реч о извору права, бити нејасни зато што се један израз и појам из неправног света уносе у право, коме не одговарају, него то могу бити и јесу и случајеви у којима је реч искључиво о правним изразима и појмовима, па чак и о основним таквим изразима и појмовима. На жалост, дакле, у самом праву има много таквих правних израза и појмова који доводе до термилошких неспоразума и расправа и због тога је и за ове случајеве боље да се примени исто решење као за извор права, тј. да се такви изрази избаце из правне терминологије и замене другим изразима који имају више-мање опште усвојено и јасно значење и који стога не доводе до тако рђавих последица, а да се одговарајући појмови при том прецизирају.

Овде ће се навести само три таква израза, одн., тачније, назива и појма који доводе до поменутих забуна и за које се може применити исто решење као за извор права. Међутим, таквих назива и израза, одн. појмова, има много више. Стога би се правни језик требало пажљиво пре-

испитати у светлости ових разматрања и избацити из њега све што доводи до оваквих забубна, па тако створити један јасан и прецизан језик где таквих лоших појава неће бити, као што би и све правне појмове требало прецизирати:

III

Први од та три следећа примера јесте назив и појам суверености. Познато је у каквим се разним значењима узима ова реч, одн. како се различити појмови све њом називају, услед чега настаје термилошка збрка. Тако једни називају сувереност апсолутну власт, неограничену моћ у сваком погледу; други тако називају само правну неограниченост; трећи — релативну надмоћ над осталима итд. Овде збрка постаје још сложенија и већа зато што се појам суверености обично везује за државу — а, као што ће се одмах видети, и овај назив и појам су такође неодређени и доводе до термилошке збрке. Тако онда једни тврде да је свака држава суверена, одн. да не може бити несуверене државе; други — да има и несуверених држава; једни кажу да је државна сувереност неограничена, апсолутна, други сматрају да је ограничена; по једнима, сувереност државе је једна и недељива, по другима она је дељива; отуд за федерацију једни кажу да је посебна, сложена држава, јер је сувереност подељена између савезне државе и држава-чланица, — други, пак, тврде да то није никаква сложена држава, јер је сувереност недељива и тобожње државе-чланице уопште и нису државе итд.

Изгледа јасно да би све било далеко простије и да би неспоразума нестало кад би се уместо многозначног назива сувереност употребљавале оне речи којима се изражава тачно онај појам који се тим називом жели означити. Тако би једни уместо суверености говорили неограничена, апсолутна власт; други би рекли правна неограниченост итд. На тај би начин нестале све бројне и потпуно бесмислене препирке да ли сувереност уопште постоји, да ли су државе суверене, постоје ли сложене државе итд. Просто би се утврдило да су државе по правилу правно неограничене (правом својим или неке друге државе), да су државе-чланице правно ограничене влашћу савезне државе, али да је њихова самосталност много већа него у обичне децентрализоване јединице у простој држави итд.

Овим право не би ништа изгубило, јер би само једне речи које садрже нејасне појмове биле замењене другим речима. Сами појмови, одн. ствари којима они одговарају, постојали би, наравно, и даље — правна стварност, дакле, не би била нимало осиромашена. Била би само тачно језички и појмовно представљена.

IV

Међутим, следећа два таква иста случаја ће нам показати да и најосновнији и почетни термини и појмови за свако право садрже исте недостатке који су досад утврђени и да, доследно, и за њих важи, као најбоље, поменуто радикално решење — њихово уклањање из права. Али та

два случаја су од велике важности за право и правнике и односна терминологија која употребљава те називе толико је укореењена и изгледа неискорењива да овакав један став и предлог могу изазвати прави потрес и запрепашћење и осетити се као нека врста правног светогрба и изазвати неку врсту инстинктивног одбијања да се такво решење уопште прихвати. Јер толика је моћ навике да се уместо ствари гледа у речи и да се замишља да иза голих речи стоје стварно и ствари које им одговарају, као што је чврсто и убеђење да се расправом о речима и њиховим мењањем заиста расправља о стварима и да се оне мењају тим мењањем. Показује се с неумољивом светлошћу да правници пате од заблуде о двострукој стварности — једној правој и другој језичкој; језичка магла која им прикрива стварне ствари чини им се такође стварна!

V

Први од ова два случаја јесте случај самог основног правног назива и појма — самог права. Веома је добро познато колико је велика термилошка збрка око овог назива. Разни писци дају овој речи врло различита значења, а потом се бесконачно споре које је од њих право и, штавише, заиста научно. Невероватно, али тачно! Тако ће једни назвати правом само норме које санкционише држава, други — све санкционисане норме, трећи — све норме, четврти само неку врсту друштвених односа итд. И при том ће свако доказивати да је право управо само, једино и искључиво оно што он тако назива, а сви други немају право, „ненаучни“ су итд.

Међутим, јасно је сваком ко иоле промисли да, као и у претходним случајевима, свака од појава које се називају правом заиста постоје у стварности и да само називање неке од тих појава правом овој ништа ново не додаје, не мења њену постојећу природу, не чини је правом ни више ни мање него ако она није тако названа, од. док није била тако названа. Ствари, појаве су такве какве јесу без обзира да ли се називају правом или не.

Шта онда учинити? Може ли се применити исто решење као и у случају извора права суверености.

Приметимо поново да овде није исто стање. Не само да реч и појам нису, као у случају извора права, позајмљени из ванправног света те зато не одговарају тачно ничему што у праву постоји, немају прави предмет који би означили, као што није реч ни о додуше, важном појму као сувереност, али који ипак није основан правни појам, него је овде реч о основном, најосновнијем правном појму, којим се правни свет управо одваја од неправог. Па ипак, могло би се применити исто решење. Зашто? Зато што оно доноси јасноћу и прецизност избегавајући непотребне термилошке збрке и расправе које отуд потичу. Ово управо зато што израз право није довољно јасан, што се људи нису довољно прецизно споразумели шта да означе тим називом.

Изгледа, дакле, много боље да се тај назив уопште изостави из правног речника, маколико то иначе изгледало чудно и парадоксално, пошто се тиме изоставља један основни израз.

Сходно томе, уместо назива „право“ свако би употребљавао онај израз који у ствари прецизно означава оно што он и хоће да означи тим називом. То значи да би једни уместо речи „право“ употребљавали речи „државом санкционисане норме“, други би говорили „све санкционисане норме“, трећи — „све норме“ итд. Овакав говор би имао за последицу нужно и врло корисно рашчишћавање језика — тачно би се знало шта ко мисли. Тако, нпр. они који реч право употребљавају да би означили све санкционисане норме не би онима који ову реч употребљавају у смислу државом санкционисане норме више могли да пребацују да није тачно да је право нераздвојно везано за државу, као што би и овима било немогуће да чине обрнуто итд. Неспоразума би нестало, а тиме и расправа на које се троши много времена и снаге и људи би се добро разумели и снагу и време које су досад трошили на бесплодне расправе могли би да употребе на расправљање истинских проблема.

Разуме се да овакво сувише радикално решење не би било неопходно кад би људи могли једном да схвате врло просту ствар — а то је да речи нису везане за саме ствари, него да их ми везујемо за њих и да их можемо, произвољно, по договору, везати за којугод ствар хоћемо. У супротном, не би могло бити више језика него само један једини! И пошто људи нису у стању да постигну чврст договор коју ће ствар којом речи назвати, они би морали да воде рачуна о различитој употреби речи и избегавати да то доводи до неспоразума и расправа. Свако би могао јасно да каже коју ствар којом речи означава и други би то морали узети у обзир и престати с празним расправама.

Кад би тако поступили, онда се ни реч право не би морала избацити из употребе. Она би се једноставно, као и сад, употребљавала као скраћени назив уместо тачног и јасног одговарајућег другог назива. То значи да би једни ову реч употребљавали управо уместо речи државом санкционисане норме, други — уместо све санкционисане норме итд. Они који би ту реч употребљавали у друкчијем значењу него други не би смели да ове зато критикују, јер заиста нема никаквог разлога који би говорио да ову реч — као и сваку другу — не треба употребљавати за ознаку ове него неке друге ствари.

Чудно је и несхватљиво да људи нису способни да схвате тако просте ствари и да поступају разумно на одговарајући начин. Али, ето, пошто, на жалост, они то заиста тешко схватају, радикално решење које се наводи могло би се предложити као корисно. Уосталом, тиме се само уместо једне једине речи „право“ употребљава израз од две-три речи, што није ништа особито неекономично. Напротив, кад се узме у обзир колико се непотребних неспоразума и расправа тиме избегава, ово решење испада врло економично.

Међутим, изгледа да би управо овакво радикално решење нужно довело људе до свести о одговарајућем терминолошком неспоразуму због

кога се оно и мора применити, макако било сложено, и да би, после тога, могло поново доћи и до употребе самог назива право, али овога пута без опасности термилошке збрке. Наиме, свако би у почетку свој излагања требало да објасни да употребљава те друге, дуже изразе из разлога који су изнети, па да, после релативно дуже употребе њихове, поново пређе на назив „право“, као краћи, и из њега изведене друге називе. Тада до збрке не би дошло, јер би релативно дуга употреба одговарајућих других изрза учврстила свест у ком значењу ће се касније употребити назив „право“.

Овакво решење би и сасвим јасно осветлило и бројне проблеме које открива поменута термилошка збрка, а које би требало покушати расветлити. Тако би се морало, нпр., испитати у каквој међусобној вези стоје норме уопште, норме друштвено санкционисане и норме које санкционише држава, те који су узроци који доводе до једних и других, које су њихове друштвене функције, којим законитостима оне подлежу, у чему се разликују, а у чему су истоветне или сличне итд.

VI

Најзад, слично је и с називом „држава“. И он се употребљава у различитим значењима и доводи до неспоразума и расправа као и назив „право“, иако у нешто мањем обиму. Тако једни називају државом сваку организацију с монополом физичке принуде, други — само класну такву организацију, трећи — само такву централизовану организацију каква се појављује у XVI веку у Европи, четврти тако називају чак и делове организација с монополом физичке силе који према овој имају извесну самосталност (државе-чланице федерације) итд. И при том се воде расправе као нпр., да ли је чланица федерације држава или не и сл., што је не само бесплодно него и потпуно бесмислено.

Уместо свега тога, ако се примени предложено решење, употребљавао би се опет дужи израз — организација с монополом физичке силе, класна организација с монополом физичке силе итд. и све би било јасно, иако би називи били нешто дужи. Уместо да воде бесплодне термилошке распре, људи би могли да се посвете правим проблемима о држави. Тако би, нпр. можда дошли до закључка да организације с монополом физичке силе или суверене организације могу да постоје, иако нису класне природе, мада је много чешћи и значајнији случај кад оне јесу такве природе, што би их навело да брижљивије испитају друштвене узроке који доводе до њихова стварања и друштвену функцију коју оне врше, чиме би биле боље објашњене и оне такве организације које су класног карактера. С друге стране би се вероватно могле разликовати и разне врсте таквих класних организација — оне које представљају само једну или више класа и сл. Такође би се могло много тачније испитати какав је утицај спољних чинилаца на појаву таквих организација, као што би се и врло сложен проблем социјалистичке државе, њене класне природе и њених функција и проблем тзв. одумирања државе могао много пре-

пизније решавати. Уместо тога, хотећи да једним истим називом, држава, обухвате све или више оваквих организација с монополом физичке силе и да их све објасне на исти начин — пада се у упрошћавање проблема, поред непотребне термилошке збрке која је већ поменута.

*

* * *

Наведена су само четири примера. Речено је, међутим, да их има много, много више, да не кажемо безброј. Рецимо: међународно право, систем права, правни субјект, јавно и приватно право итд. Свуда се, верујемо, може применити исто решење.

Др Радомир Лукић

РЕЗЈУМЕ

О поњатиу „источник права”

Термин и поњатије „источник права” јављетса метафором и погому их употрбедение в праве приводит лишь к ошибочным пониманиям, ибо они употребляются по разному. В силу этого лучше не употреблять их, а употреблять непосредственные понятия и термины, служащие для их определения (например, как причина, порождающая право, общий правовой акт и т.д.).

И другие термины в праве, даже самые обыденные, а также и сами основные термины „право” и „государство” приводят к тем же ошибочным поњатијам, так как употребляются в разных значениях, вследствие чего, хотя бы в начале изложения, лучше употребить другие термины, точно выражающие поњатија, определяемые этими поњатијами (для „права”, например, — термин „нормы, санкционированные государством в порядке принуждения”, для „государства” — „организация с монополией физического принуждения” и т.п.).

SUMMARY

On the notion of the »source of law«

The term and notion »the source of law« is a metaphor, so that its usage causes only a confusion, as it is used in different ways. Thus, it is better not to use this term but direct notions and terms which are otherwise expressed through it (such as: the cause of law, the general legal act etc.).

Other terms in law, even the most common ones, as well as the basic terms »law« and »state«, lead to confusion, as they are used in different meanings, so that it is better, at least at the beginning of an exposing, to use other terms which precisely express those notions usually ment by these common terms (for example, the term »norms sanctioned by the state coercion« instead of »law« or term »organization with the monopol of physical coercion« instead of »state«, etc.).

RÉSUMÉ

De la notion »Source du droit«

Le terme et la notion »source du droit« est une métaphore, et leur emploi dans le droit ne fait qu'induire en erreur, car il sont employés de manières différentes. C'est pourquoi il est préférable de ne pas en faire usage et d'employer directement les notions et les termes qui du reste s'expriment par ceux-ci (comme cause qui détermine le droit, acte juridique général et.).

Aussi les autres termes dans le droit, même les plus usuels, ainsi que les termes fondamentaux »droit« et »Etat« induisent en erreur car ils sont employés dans des significations différentes, de sorte qu'il est préférable, au moins au début de l'exposé, d'employer les autres termes, qui expriment exactement les notions qui s'expriment du reste par ces termes usuels (comme pour, »le droit«, par exemple le terme« hormones sanctionnées par la contrainte de l'Etat«, pour l'Etat — organisation avec le monopole de la contrainte physique et ainsi de suite).